

Трубчанінов Костянтин Сергійович
аспірант 1 року навчання освітньо-наукової програми «Право»
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Імплементация у національну правову систему України принципів права Європейського Союзу як фактор утвердження європейськості української національної правової ідентичності

Implementation of the principles of European Union law in the national legal system of Ukraine as a factor of strengthening of europeanness of ukrainian national legal identity

Агресія Російської Федерації (далі — РФ) проти України актуалізувала міждисциплінарні дослідження української національної ідентичності. Не оминув цей тренд і правників. Зокрема, в українському конституціоналістському дискурсі набуло популярності поняття «конституційна ідентичність», синонімічне використовуваному у межах інших соціогуманітарних дисциплін поняттю «національна ідентичність».

Але сфера потенційного застосування поняття конституційної ідентичності у правничих дослідженнях має певні методологічні межі, що зумовлює потребу змістити фокус уваги з ідентичності конституційної на ідентичність національну. Адже, як неможливо говорити про конституційну ідентичність, якщо у держави немає конституції, так і проблематично робити теж саме, якщо нація не мала протягом значного періоду історії не те, що конституційної, взагалі державності.

Актуальність дослідження ступеню впливу імплементації принципів права Європейського Союзу (далі — ЄС) до національної правової системи України на сучасний стан української національної правової ідентичності зумовлено потребою у забезпеченні на належному рівні підтримки державами — членами ЄС продовження боротьби за збереження національної державності, відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах.

Відданість української нації цінностям європейської цивілізації засвідчено кров'ю, пролитою воїнами в боях за волю України. Але у подальшій перспективі європейських партнерів цікавитиме не стільки готовність громадян України і далі йти на жертви заради перемоги у війні з РФ, скільки інституційна спроможність держави Україна, індикаторами якої слугуватимуть, зокрема, стан адаптації національного законодавства України до *acquis* ЄС і стан дотримання Україною зобов'язань за міжнародним правом прав людини навіть у надскладних умовах війни на знищення, ще й із противником, який переважає кількісно у живій силі.

Також від інституційної спроможності держави залежатимуть перспективи повоєнної відбудови України. Так, передбачається, що за збереження *status quo* чисельність населення України на 1 січня 2041 р. скоротиться до 28,9 млн осіб, а на 1 січня 2051 р. — 25,2 млн осіб відповідно¹. Головною причиною скорочення чисельності населення України на сьогодні є війна, але ця тенденція спостерігалася і задовго до 2014 р. На жаль, імовірність розвитку подій саме за таким сценарієм є вкрай високою, адже за останніми даними за кордоном перебуває 6,3 млн біженців із України, з яких 4,3 млн — у державах — членах ЄС і Європейської асоціації вільної торгівлі². Чимало з цих 6,3 млн людей навряд чи повернуться в Україну. І полягатиме справа не лише у воєнних ризиках.

Так, досвід Республіки Корея та Держави Ізраїль засвідчує, що навіть держави, які чи не від моменту заснування постійно перебувають у стані війни, можуть бути як економічно розвинутими, так і комфортними для життя громадян, що підтверджується високими позиціями цих держав у міжнародних рейтингах (наприклад, 19 і 25 місцями відповідно в Індексі людського розвитку³, 22 і 30 — в Індексі демократії⁴, 29 і 33 — в Індексі процвітання⁵). Як і в Україні, громадян у цих державах призивають на військову службу⁶. Але згадуємо ми про Республіку Корея і Державу Ізраїль тому, що за рівнем розвитку і, що важливо, за відданістю верховенству права ці держави не поступаються нічим державам — членам ЄС і НАТО, на які в Україні заведено рівнятися.

Наприклад, у 2023 р. Республіка Корея зайняла 19 місце в Індексі верховенства права і випередила 16 держав — членів ЄС, зокрема ті держави, які межують із Україною (Словацьку Республіку, Республіку Польща, Румунію і Угорщину, які зайняли 34, 36, 40 і 73 місця відповідно) та (або) де працює багато трудових мігрантів із України (Чеську Республіку, Португальську Республіку, Італійську Республіку, які зайняли 20, 28 і 32 місця відповідно)⁷.

Водночас Україна займає 89 місце, а підсумковий бал України є зіставним із підсумковим балом Угорщини (0,49 і 0,51 бала відповідно)⁸. І можливо, що за низкою критеріїв Україна і далі залишалася б серед лідерів з-поміж колишніх республік СРСР, якби не ескалація агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р.

З одного боку, ці дані можливо інтерпретувати як свідчення правильності вибору курсу на європейську інтеграцію України, адже з-поміж республік колишнього СРСР найнижчі показники мають саме держави-агресори (РФ і Республіка Білорусь), а найвищі — держави, зовнішню політику яких спрямовано, якщо не на європейську інте-

¹ Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. Проект. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>

² Там само.

³ The 2023/2024 Human Development Report. New York: United Nations Development Programme, 2024. P. 274. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>

⁴ Democracy Index 2023: Age of conflict. London, New York, Hong Kong, Gurugram, Dubai: The Economist Intelligence Unit Limited, 2024. P. 9. URL: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy-Index-2023-Final-report.pdf>

⁵ The 2023 Legatum Prosperity Index: Sixteenth Edition. London: Legatum Institute Foundation, 2023. P. 22. URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4789

⁶ Строкова служба в інших країнах: де і як служать строковики. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2942213012533539&id=1902777813143736

⁷ The 2023 WJP Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>

⁸ Ibid.

грацію (Сакартвело, Республіка Молдова), то на розвиток двосторонніх міжнародних відносин із державами — членами ЄС і НАТО (Республіка Казахстан)⁹. З другого боку, Україні явно замало бути не гіршою від Угорщини, аби забезпечити на належному рівні підтримку держав — членів ЄС під час війни та спонукати громадян України повернутися додому після війни.

Адже замість репатріації в Україну громадяни України можуть надати перевагу еміграції за кордон, до держав, де порівняно з Україною права людини захищено краще, де є численна українська діаспора, чому сприятимуть, зокрема, відновлення горизонтальних зв'язків із етнічними українцями й українками, які набули право на постійне проживання в іноземній державі чи інше громадянство як до, так і після 24 лютого 2022 р., і, що прикро, відмова держави Україна від виконання обов'язку гарантувати піклування і захист громадянам України, які перебувають за межами України, передбаченого ч. ст. 25 Конституції України.

Наприклад, із 23 квітня 2024 р. на підставі листа Першого заступника Міністра закордонних справ України А. Сибіги було «тимчасово призупинено» вчинення консульських дій за заявами громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років¹⁰. Цим рішенням Міністерство закордонних справ України порушило легітимні очікування багатьох громадян України, які виїхали за кордон, і яких позбавили можливості оформити паспорт громадянина України для виїзду за кордон за процедурою, передбаченою нормами законодавства, чинними на момент надсилання листа.

І навряд чи в умовах глибокої демографічної кризи у Європі, коли Україні доводиться конкурувати з державами — членами ЄС і НАТО за людський капітал громадян України (так, в Індексі людського розвитку Україна посідає 100 місце і значно випереджає країни Близького Сходу, звідки до Європи зазвичай прямують мігранти, а саме, Ірак, Сирію і Афганістан, які посідають 128, 157 і 182 місця відповідно¹¹), порушення прав громадян є конкурентною перевагою.

Долати ці демографічні виклики Міністерство соціальної політики України пропонує, зокрема, шляхом забезпечення міграційного приросту населення України завдяки імміграції етнічних українців і українок із-за кордону та соціальної згуртованості українського суспільства за допомогою утвердження української національної ідентичності¹². Та чи справді це зможе допомогти?

На нашу думку, утвердження української національної ідентичності дійсно зможе допомогти у вирішенні демографічних проблем в Україні, але за умови, що увага акцентуватиметься не так на етнокультурних, як на ціннісно-правових аспектах. Так, кожен громадянин України знає слова Державного Гімну України, зокрема, першого рядка приспіву: «Душу й тіло ми положим за нашу свободу».

⁹ The 2023 WJP Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>

¹⁰ Константинов С. Із завтрашнього дня всі консульства України припиняють надання послуг чоловікам призовного віку. URL: <https://zn.ua/ukr/war/mzs-nakazalo-zupiniti-vchinennja-konsulskikh-dij-shchodo-cholovikiv-prizovnoho-viku.html>

¹¹ The 2023/2024 Human Development Report. New York: United Nations Development Programme, 2024. P. 275–276. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>

¹² Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. Проект. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>

Саме свобода людини, об'єктивована у правах людини, гарантованих Конституцією України, і є правовою цінністю, яка консолідує українську націю, під якою ми розуміємо суспільство, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток особистості, про обов'язки людини (безвідносно до громадянства чи національності особи *etc.*) перед яким згадується у ст. 23 Конституції України.

Високий рівень особистої свободи є і ключовою відмінністю України від РФ і Республіки Білорусь (так, за рівнем особистої свободи Україна займає 68 місце у світі, тоді як держави-агресори — 140 та 143 місця відповідно¹³). Але найвищий рівень особистої свободи мають держави з найвищим рівнем поваги до верховенства права, а саме: Королівство Норвегія (1 місце за рівнем особистої свободи і 2 місце за рівнем поваги до верховенства права відповідно), Королівство Данія (2 і 1 місця відповідно), Фінляндська Республіка (два 3 місця), Королівство Швеція (два 4 місця)¹⁴. Також ці держави — члени ЄС і НАТО входять у «топ-20» держав в Індексі людського розвитку¹⁵ та «топ-10» — в Індексі демократії¹⁶ та Індексі процвітання¹⁷. І, як і в Україні, Республіці Корея і Державі Ізраїль, громадян у цих державах — членах ЄС і НАТО призивають на військову службу¹⁸. Призивають громадян на військову службу і у постійно нейтральних Швейцарській Конфедерації і Республіці Австрія¹⁹, які так само посідають високі позиції у цих міжнародних рейтингах (наприклад, у 2022 році Швейцарія посіла 1 місце в Індексі людського розвитку²⁰).

У сукупності всі ці факти свідчать про те, що громадяни зобов'язані захищати державу зі зброєю в руках, але за умови, що держава належно виконує головний конституційний обов'язок із утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Це означає, що, якщо держава Україна в особі вищих органів державної влади розраховує на належне виконання громадянами України військового обов'язку, державну політику України має бути спрямовано на забезпечення гідних умов життя людини, а отже, і імплементацію принципів права ЄС, навіть під час війни.

¹³ The 2023 Legatum Prosperity Index: Sixteenth Edition. London: Legatum Institute Foundation, 2023. P. 23. URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4789

¹⁴ The 2023 Legatum Prosperity Index: Sixteenth Edition. London: Legatum Institute Foundation, 2023. P. 22. URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4789; The 2023 WJP Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>

¹⁵ The 2023/2024 Human Development Report. New York: United Nations Development Programme, 2024. P. 274. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>

¹⁶ Democracy Index 2023: Age of conflict. London, New York, Hong Kong, Gurugram, Dubai: The Economist Intelligence Unit Limited, 2024. P. 9. URL: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy-Index-2023-Final-report.pdf>

¹⁷ The 2023 Legatum Prosperity Index: Sixteenth Edition. London: Legatum Institute Foundation, 2023. P. 22. URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4789

¹⁸ Строкова служба в інших країнах: де і як служать строковики. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2942213012533539&id=1902777813143736

¹⁹ Ibid.

²⁰ The 2023/2024 Human Development Report. New York: United Nations Development Programme, 2024. P. 274. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>